

Mikakati ambayo Wanaume Wanatumia katika Harakati za Kupigania Ukombozi Wao katika Riwaya Teule za Kiswahili: *Njozi Yapata Mtenzi* na *Nguu za Jadi*

Patricia Waeni Janvan, Kineene wa Mutiso na Mary N. Ndung'u
Chuo Kikuu cha Nairobi

Ikisiri

Makala haya yanachunguza mikakati ambayo wanaume wametumia katika harakati za kupigania ukombozi wao. Jinsia ya kiume imeteuliwa kimaksudi kutoka riwaya teule za Kiswahili *Njozi Yapata Mtenzi* (2018) na *Nguu za Jadi* (2019). Makala haya yameegemea Nadharia ya Uwezo-Mkuu wa Kiume. Kazi hii itasaidia kupiga msasa harakati za kuwakomboa wanaume kutoka makundi ya watu kandamizi na athari za ukandamizaji. Kadhalika, ukombozi huu unaweza kuwa wa kifikra, kiuchumi, kidini na hata kiutamaduni. Hata hivyo, bila kuwabadilisha wanaume na wanawake, mabadiliko ya kumkomboa mwanaume wa kisasa hayatapatikana kwa ukamilifu. Ni muhimu kuwa nafasi mpya na majukumu mapya ya wanawake yaende sambamba na nafasi mpya na majukumu mapya ya wanaume ili ukandamizaji wa jinsia ya kiume upunguzwe.

Maneno Muhimu: *Uwezo-Mkuu wa Kiume, Wanaume, Ukombozi, Mikakati*

Utangulizi

Katika makala haya tunatathmini mikakati ambayo wanaume wanatumia katika harakati za kupigania ukombozi wao kutokana na ukandamizaji katika riwaya teule za Kiswahili: *Njozi Yapata Mtenzi* (Mbatiah, 2018) na *Nguu za Jadi* (Momanyi, 2019). Kwa mujibu wa Connel (1987), mtazamo wa jamii kumhusu mwanamume hubadilika kwa sababu miili na akili ya wanaume pia hubadilika katika kipindi cha maisha. Maelezo haya yametusaia kudhihirisha mabadiliko ya jamii hutokea katika asasi za kijamii kama vile elimu, siasa, na uchumi. Hali hii huzua mwamko mpya wa wanaume kutafakari upya hali yao katika jamii ambapo wamo mbioni kujikomboa kutokana na mifumo ya kitamaduni, ubabedume, makundi ya watu kandamizi na mahusiano yao na wanajamii wengine.

Jamii nyingi za Kiafrika zimebadilika. Mojawapo ya matokeo haya ni mabadiliko ya kijamii, kiuchumi, kisiasa na kisheria yalitokea katika jamii za kisasa kuhusu majukumu na hadhi ya wanawake. Kwa kuzingatia mabadiliko haya, makala haya yamedhihirisha kuwa baadhi ya wanawake walioelimika wameshirikisha pamoja kazi za ajira na majukumu ya kifamilia kama mikakati ya kukomboa na kupunguza ukandamizaji wa wanaume katika riwaya teule.

Msingi wa Nadharia ya Uwezo-Mkuu wa Kiume

Nadharia ya Uwezo-Mkuu wa Kiume iliasisiwa na Connel (1987) na kuendelezwa na Bly (1990) na baadaye Izugbara, C. (2005). Nadharia ya Uwezo-Mkuu wa Kiume hujikita katika vigezo vitatu: Mwanaume ni mbabe kwa misingi ya kimaumbile, rangi nyeupe ya ngozi na kibayolojia, mwanaume ni mtekelezaji wa majukumu kulingana na mila, itikadi na matarajio ya jamii na mwanaume mpya asiye na udikiteta na taasubi ya kiume.

Aidha, kulingana na Bly (1990), Nadharia ya Uwezo-Mkuu wa Kiume hueleza wanaume wenye rangi nyeupe ya ngozi huwa na pesa, thamani kubwa na hushikilia nafasi chanya katika jamii kuliko wanaume wenye rangi nyeusi ya ngozi. Vilevile, nadharia hii inajikita katika maumbo ya vitambulishi vya jinsia ya kiume. Dhima kuu ya nadharia hii huwambia kuhalalisha desturi za jinsia ya kiume, ubabedume na mabadiliko ya mwanaume mpya anayetumia ubabe wake kwa kuwajali wengine.

Hata hivyo, Izugbara (2005), anaeleza kuwa wanaume ambao kwa muonekano ni wapole sana ila wanatawaliwa na mfumo dume. Kwa maana hiyo, jamii ina wanaume mchanganyiko wakiwemo wanaume wapya yaani walioondokana na mfumo dume na ambao wanaushikilia. Nadharia ya Uwezo-Mkuu wa Kiume inalenga kuwaonesha wanaume wapya ambao wamebadilika na kuwa katika utendaji mpya ikilinganishwa na mfumo uliotekelazwa na wanaume awali.

Mhimili wa Nadharia ya Uwezo-Mkuu wa Kiume unadhihirisha jamii hubadilika kila wakati. Kwa mujibu wa Connel (2005) ni kwamba, tabia, mtazamo na maadili ya wanaume kwa kipindi kirefu hubadilika. Hii ni kwa sababu ya itikadi za kijamii na viwango hubadilika kadiri muda unavyopita na hutofautiana kulingana na muktadha wa kijamii. Pia mtazamo wa jamii kumhusu mwanamume hubadilika. Vilevile, miili na akili ya wanaume hubadilika katika kipindi cha maisha ya mwanadamu. Mhimili huu umetusaidia kuzua mwamko mpya wa wanaume kutafakari upya hali yao katika jamii. Hali hii inaonyesha wanaume wamo mbioni kujikomboa kutokana na mifumo ya kitamaduni na mahusiano yao na wanajamii wengine.

Mikakati ambayo Wanaume Wanatumia katika Harakati za Kupigania Ukombozi Wao

Katika uchanganuzi wetu, tumebainisha mikakati ambayo wanaume wanatumia katika harakati za kupigania ukombozi wao katika riwaya teule za Kiswahili: *Njozi Yapata Mtenzi* (2018) na *Nguu za Jadi* (2019). Uchunguzi wetu umebainisha kuwa wanaume ni binadamu kama binadamu wengine wanaoitaji kunusuriwa na kukombolewa kutoka kwa makundi ya watu kandamizi. Aidha, Nadharia ya Uwezo-Mkuu wa Kiume inaweza kushughulikia sauti ya wanaume wa Kiafrika na ulimwengu mzima. Masuala ya wanaume yanaendelea na yataendelea kuchambuliwa hadi pale usawa wa kijinsia utakapoonekana katika jamii ambayo wanaume huonekana kusahulika. Kujikomboa huku kunatakiwa na kunaweza kuanzia katika Nyanja za kidini, utamaduni, kisiasa, kiuchumi na hata kifikra. Mikakati ambayo tumeshughulikia na kuonyesha jinsi wanaume wanajikomboa ni pamoja na:- mkakati wa kukimbilia dini, mkakati wa kuwajibika, mkakati wa kukomesha utumwa wa kisasa, mkakati wa kutafutiwa makazi, mkakati wa kufuata sharia, mkakati wa kubadilika kutoka kuwa mui na kuwa mwema na mkakati wa kushirikiana na wanawake.

Mkakati wa Kuikimbilia Dini

Kulingana na Willmington (2008), katika kutimiza kusudi la dini hapa duniani, nyakati zote binadamu hukimbilia mwenyezi Mungu na maombi kama mkakati wa kutimiza kusudi la Mungu. Anaeleza kusudi la Mungu kwa binadamu anayeomba msamaha, huhusu kuungama dhambi zake, ili Mwenyezi Mungu amsamehe na amsafishe dhambi. Anaendelea kusema kuwa maombi kama mkakati hufungua mwelekeo wa wakristo kwa Mungu kujua nini, jinsi gani na nani wa kumwomba. Kwa hivyo, binadamu anapokimbilia maombi anafanya hivyo kuwasiliana na Mungu anapokuwa na hitaji fulani. Mara nyingi, binadamu huamini kuwa Mungu anamtazama na tayari anajua kile anachokwenda kumwomba. Hali hii hutokana na imani kuwa Mungu atajibu chochote amwambiacho.

Katika riwaya ya *Nguu za Jadi* (Momanyi 2019), kuna wanawake kama vile Mangwasha ambao wanaamini kuwa maombi husaidia kumkomboa mwanaume. Kulingana na Mangwasha, mwanamume ni kiumbe muhimu katika ustawi wa jamii yake. Kwa mujibu wa Nadharia ya Uwezo-Mkuu wa Kiume, mwanamume huwa na thamani chanya na kubwa katika jamii. Tunaweza kupata maelezo zaidi kwa kurejelea mfano huu:

Mangwasha alimwomba mumewe amwepushe mabaya kokote alikokuwa mumewe. Alimwomba asiruhusu mauti au hatari yoyote kumkaribia kwani wanawe walimhitaji, bora awe baba mtu, wamwite baba kwani Sayore alikuwa mvulana mkembe na alihitaji baba. (Momanyi 2019: 2)

Kutokana na mfano katika Momanyi (2019), inabainika kuwa Mangwasha ana mapenzi ya dhati kwa mumewe Mrima. Pamoja na kwamba mume wake aliamua kumtekeleza akaenda kulewa na kuishi majalalani, Mangwasha anamwomba mumewe amwepushie mabaya kokote alikokuwa. Pia, anamwomba Maulana asiruhusu mauti au hatari yoyote kumkaribia Mrima kwa sababu wanawe Sayore na Kajewa walimhitaji baba atakayewaongoza na kuwalea. Hili linaonyesha Mangwasha na wanawe Kajewa na Sayore walimtarajia Mrima akabiliane na matatizo aliyokumbana nayo kwa ujasiri ili aweze kuhakikisha usalama na ubora wa familia.

Katika riwaya ya *Njozi Yapata Mtenzi*, (Mbatiah 2018), kuna wanaume ambao wanaamini kuwa, kumtegemea Mwenyezi Mungu kunawasaidia kupata haki. Wanaume hao wanaamini kuwa njia moja ya kuondokana na madhara, matatizo au ukandamizaji wa aina yoyote ni kumwamini Mungu. Kulingana na Kobia na Mung'ahu (2017), Mungu amejaa mamlaka na nguvu nyingi isiyo ya kifani katika ulimwengu mzima. Anaendelea kusema ikiwa Rabana ameumba mamilioni ya malaika wenye

nguvu, mabilioni ya makundi ya nyota, dunia na viumbe wote waliomo duniani, ana hakika kuwa mtu yeyote anayemwamini Mungu atatumia nguvu zake kwa faida yake. Tunaweza kupata maelezo haya katika mfano ufuatao:

Mimi ni Rashid mswalihina. Naamini kwamba Mwenyezi Mungu akikumulikia njia, hakuna lisilowezezana. Hakosi kuwamulikia njia wanaofuata maadili. (Mbatiah 2018:272)

Kutokana na mfano katika Mbatiah (2018), Rashid anaamini kuwa kumtegemea Mwenyezi Mungu humsaidia binadamu yeyote kupata haki anayostahiki. Anamweleza Kiguto kuwa mtu anayemwamini Mungu hufunguliwa njia na husaidiwa kukabiliana na changamoto zinazoweza kumkabili. Hali hii inatokana na Kiguto kufanya upelelezi wa kina na kupata wahalifu waliomwibia Rashid mali yake. Aidha, kutokana na kauli ya Rashid anadhihirisha kuwa kuna polisi ambao ni waaminifu na wenye maadili katika kazi wanayofanya. Anampongeza Kiguto na kudai kungekuwa na polisi wengine kama yeye nchi ya Matuo ingekuwa na imani tele na utulivu kamili.

Vilevile, katika hali nyingine, katika riwaya ya *Njozi Yapata Mtenzi*, (Mbatiah 2018), kuna baadhi ya wanaume ambao wanampa Mola nafasi ya kuongoza maisha yao. Kwa mujibu wa Nadharia ya Uwezo-Mkuu wa Kiume, kuna baadhi ya wanaume ambao wamebadilika na hawaonyeshi ubabe na udikteta katika jamii inayowazunguka. Haya yanaungwa mkono na maneno yafuatayo:

“Baba watoto, hamna haja ya kujiua na masikitiko. Sote tumejaribu kufanya kadiri ya uwezo wetu kuwasukuma Mwongi na Rejwa. Yaliyobaki tumwachie Mungu. Najua Mungu ni Mkubwa. *Aamen*. Mark aliitikia. (Mbatia 2018: 128)

Kutokana na mfano katika Mbatiah (2018), Mark Bagite amebadilika na kuwa mwanaume mpya. Hii ni kwa sababu alikuwa na sifa za udikteta, na mfisadi mkubwa aliyetumia madaraka yake kupata alichotaka kama vile, kuwatafutia wanawe Mwongi na Rejwa nafasi za shule na kazi. Mark Bagite anabadilika na kuamini kuwa ni Mwenyezi Mungu tu ambaye ana uwezo na mamlaka ya kuwapa watoto wao kazi ila sio madaraka yake ya kisiasa. Mabadiliko haya ya Mark Bagite, yanamfanya akimbilie maombi na yeye na mkewe wanaamini kuwa Mwenyezi Mungu atatimiza hitaji lao la kuwapa wanao kazi kulingana na matarajio yake.

Mkakati wa Kuwajibika

Kuwajibika ni kitendo ambacho mtu hulazimika kutimiza jambo fulani aidha kwa mujibu wa sheria, matarajio ya jamii au kwa hiari yake mwenyewe (Bovens, 1998). Anaendelea kusema kuwa mtu anapowajibika huwa anaapa, anaahidi na kuchukua jukumu fulani na hufanya maamuzi kwa uangalifu, hufanya tabia zinazotaka kujiboresha na kuwasaidia wengine.

Katika riwaya ya *Nguu za Jadi*, (Momanyi, 2018), mhusika Mrima anachukua wajibu wa jukumu lake kama baba na mtafutaji riziki ili kukidhi mahitaji ya watoto wake. Anaamua kuanzisha biashara ya kibanda cha kuchuuza mboga. Kutokana na bidii yake, kibanda hicho kilimsaidia kutimiza mahitaji ya nyumbani pamoja na kuwalipia wanawe Sayore na Kajewa karo. Kwa mujibu wa Nadharia ya Uwezo-Mkuu wa Kiume, jukumu la mwanamume hujitokeza katika tamaduni, mila na desturi ya jamii yake kupitia kufanya kazi na kukidhi familia. Vilevile, nadharia hii inaeleza kuwa mapato huwa muhimu katika ndoa ili mwanamume aweze kutimiza jukumu lake kama mkimu familia. Hii ni kwa kwa sababu uwajibikaji ni muhimu kwake, kuridhisha mke na watoto. Tunaweza kupata ufafanuzi zaidi kwa kurejelea mfano ufuatao:

Mrima aliamua kukopa pesa kutoka kwa Lonare na kufungua kibanda cha kuuza mboga. Kibanda hicho kilisaidia kukimu masurufu yao nyumbani pamoja na kuwalipia watoto wake Sayore na Kejewa karo. Mrima hakukata tamaa alitia bidii duka likafunguliwa na kujazwa bidhaa tofauti. (Momanyi 2019: 148)

Kutokana na mfano katika Momanyi (2019), mhusika Mrima yuko tayari kuchukua jukumu la kutafuta riziki ili kukidhi mahitaji ya watoto wake. Mwanaume anapaswa kuwa na sifa angama kama vile kukidhi familia, ushujaa, ushindani na kulinda usalama wa jamii Connel (1987). Hali hii inamfanya Mrima adumishe nafasi yake kama mdhibiti familia yake, bwana, baba mzazi na mlezi anayewajibika. Lengo lake ni kuonyesha ulimwengu kuwa amebadilisha tabia zake za kilevi na

ameacha hila za Sagilu na ameamua kuwajibika. Anamkopa Lonare pesa na kuanzisha biashara ya kuuza mboga. Mapato anayopata kutoka kwa biashara hiyo yanamsaidia kutimiza mahitaji ya nyumbani na kuwalipia watoto wake Sayore na Kejewa karo ya shule.

Katika hali nyingine, katika riwaya ya *Njozi Yapata Mtenzi*, (Mbatiah, 2018), kuna wavulana kama vile Kiguto wamepewa jukumu ya kuwa kiongozi wa familia yao na mzazi wa kiume. Kwa mujibu wa Nadharia ya Uwezo-Mkuu wa Kiume, nafasi ya mwanamume kuwa kiongozi wa familia na jamii inapitishwa kutoka kizazi kimoja hadi kingine. Haya yanabainika katika mfano ufuato:

Nimejeruhuiwa vibaya nikiwa kazini...nataka uyadhibiti maisha yako ipasavyo. Wewe sio mtoto tena. Kwa hivyo, lazima ukubali machungu ya maisha kama mwanamume. Nimeidhinisha ulipwe kiinuamgongo cha kazini kwangu kwa niaba yangu. Utaenda makao makuu ya jeshi usaidiwe ipasavyo. Babako akupendaye, Joe Bagite. (Mbatiah 2018: 210)

Kutokana na mfano katika Mbatiah (2018), ni dhahiri kuwa jamii alimokulia Joe Bagite ni ya mfumo wa kuumeni unaomtwika mwanaume majukumu ya juu. Inabainika kuwa Joe Bagite anamtaka Kiguto awe mkakamavu. Mwanaume hutazamwa na jamii yake kama kiumbe anayemiliki nafasi kubwa katika kila jambo (Bly, R. 1990). Vilevile, ameeleza kuwa mwanaume hawezi na hapaswi kuonyesha hofu, wasiwasi au unyonge kwani udhaifu wowote uhusishwa na wanawake. Hadhi hii anayopewa Kiguto kuhakikisha usalama wa mamake, wadogo wake Shaka na Koitalel, inadhihirisha jinsia ya kiume ndiyo uti wa mgongo wa maendeleo ya familia na jamii yake.

Mkakati wa Kukomesha Utumwa wa Kisasa

Katika jarida la habari za Umoja wa Mataifa (UN), Garten, M. (2021), anaeleza kuwa ulimwengu huadhimisha Siku ya Kimataifa ya Kukomesha Utumwa (I. D. A. S) tarehe 2 Disemba kila mwaka. Anaendelea kusema kuwa mkataba wa Umoja wa Mataifa (UN) kwa ajili ya kukomesha usafirishaji haramu wa binadamu na utumikishwaji ulioanza rasmi mwaka 1951 hutekelezwa siku hiyo. Garten anazidi kueleza kuwa itifaki ya kisheria iliyoundwa na muungano wa umoja wa mataifa ilidhamiria kuimarisha juhudi za kimataifa za kuondoa kazi ya kulazimishwa, ambayo ilianza kutumika mnamo Novemba 2016. Watumwa wanaojipata katika hali hizi hunyonywa wakiwa katika mazingira binafsi kama vile kazi za nyumbani, ujenzi au kilimo.

Katika riwaya ya *Nguu za Jadi*, (Momanyi, 2019), kuna wanaume kama vile Lonare ambao ni wanamapinduzi wanaowania kukomesha utumwa wa kisasa. Mhusika Lonare alijitwika jukumu la kuwanusuru wavulana waliotumikishwa na Mtemi Lesulia na wadhalimu wengine kama Sagilu. Lonare anawahamasisha wavulana hawa kama vile Sailoki umuhimu wa kuendelea na masomo yao ili wanufaike katika maisha yao. Kwa mujibu wa Nadharia ya Uwezo-Mkuu wa Kiume, mwanaume huwa na mamlaka katika jamii yake. Mwanaume anapenda mafanikio ya mwanaume mwenzie tofauti na wanawake (Sherman na Wood, 1982). Hii ni kutokana na malezi walelewayo watoto wa kiume kwa kuwaandaa kuwa na roho ya kuwatakia wengine mazuri. Haya yanabainika katika mfano ufuatao:

Wengine walijiunga na masomo kupitia kwa wahisani kama Lonare. Sailoki alikuwa mmoja wao. Shughuli ya kuwasaka watoto na vijana ili kuwarudisha shuleni ilifanywa kote mjini Raria. Lonare alitoa ahadi ya kuwajengea vituo vya mafunzo anuwai. Wengi wakaenda shule na wale waliokuwa wamehitimu awali wakajiunga na vyuo vikuu kupitia ufadhili wa watu binafsi na masharika ya kibinafsi. (Momanyi 2019: 229)

Kutokana na nukuu katika Momanyi (2019), mhusika Lonare anaanzisha harakati za kukomesha makucha ya dhuluma, matumizi ya dawa za kulevya, ukandamizaji na utumikishwaji wa vijana wa kiume na mabwenyenye kama vile Mtemi Lesulia. Hali hii inamfanya Lonare kuwahakikishia vijana wa kiume kama vile Sailoki kwamba wataendelea na masomo yao. Jambo hili linawafanya wawe mbioni kuwakomboa kutoka minyororo ya utumikishwaji. Lonare anadhihirisha mwamko mpya wa maisha kwa vijana wa kiume. Maelezo haya yanaafikiana na mawazo ya Connel (1987), kwamba mwanaume ni mwenye mamlaka na uwezo mkubwa katika jamii yake. Hii ndiyo sababu Lonare

anajitwika jukumu la kuwapa vijana matumaini na maendeleo ya maisha yao. Vilevile, uongozi wa Lonare unahakikisha kwamba vijana wa kiume waliofanya kazi katika shamba la Mtemi Lesulia, wameacha kazi hiyo sugu na kupata elimu inayowawezesha kujitegemea. Sailoki ni miongoni mwa vijana wa kiume waliopata nafasi ya kurudi chuo kikuu. Hali hii inadhihirisha elimu ni chombo cha kujenga mshikamano wa kijamii na uwapa raia ustadi na umilisi wa kukabiliana na changamoto za maisha. Lonare anafanikisha jukumu hili la kuonyesha umuhimu wa elimu kupitia ufadhili wa watu binafsi na mashirika yasiyo ya serikali.

Mkakati wa Kutafutiwa Makazi

Makazi ni eneo au mazingira ambayo ni makao ya mnyama, binadamu au mmea fulani au aina nyingine ya viumbe hai (Nuisl, 2018). Nuisl anaendelea kusema kuwa ili mtu aweze kujitegemea katika mahali anapopaita nyumbani lazima awe na nguvu za kujitegemea kama vile afya nzuri, uhai na uwezo wa kiuchumi.

Katika riwaya ya *Nguu za Jadi*, (Momanyi 2019), kuna viongozi wanaume kama vile Lonare wanaowajali watu wengine. Kulingana na nadharia ya Uwezo-Mkuu wa Kiume, kuna baadhi ya viongozi wanaume wanatambua nafasi yao kama viongozi wanaowaonea binadamu wengine huruma. Viongozi hawa wanawanasua wanaume wengine katika hali ngumu inayowakabili. Tunaweza kupata ufafanuzi zaidi kwa kurejelea mfano ufuatao:

Wale wasiokuwa na kwao Lonare alifanya mipango wakapelekwa kwa makao ya watoto mayatima. Wale waliokuwa na wazazi walipata ushauri nasaha kutoka kwa maafisa hao wa serikali. Kisha walisajiliwa ndipo wakaruhusiwa kwenda makwao. (Momanyi 2019: 207)

Kutokana na mfano katika Momanyi (2019), ujenzi wa jamii mpya yenye ustawi unatakiwa kufanyika kwa hekima, utu na busara. Kwa mfano, mhusika Lonare ni kiongozi bora mwenye sifa hizi. Alitumia hekima na kujali wengine anatambua umuhimu wa kutafutia wavulana wasiokuwa na mahali pa kuishi makazi. Aidha, Lonare anaonekana akifanya mipango ya kuwapeleka wavulana waliozurura mitaani katika makao ya watoto mayatima. Anafanya hivi ili wapate mahali wanapoweza kuita nyumbani. Vilevile, maafisa wa serikali wanawasaidia kuwapa vijana hao ushauri nasaha na kuwasajili na kisha kuwaruhusu kwenda makwao na kuungana na wazazi wao. Kadhalika, Sailoki anaokolewa kutoka mtaani Taria na vijana wengine wa kiume na kupelekwa kwa wazazi wao. Hali hii inaunda jinsia ya kiume mpya inayojitegemea na haina udhaifu wa kukosa mahali wanapoweza kuita nyumbani.

Mkakati wa Kufuata Sheria

Mtu yeyote anapofuata sheria huwa anafahamu kuwa kanuni au taratibu zinazoongoza jamii fulani huratibu mahusiano baina ya watu na jamii. Yaani huwa ni njia mbadala ya kujaribu kupata wokovu kwa njia ya utii wa sheria au kutenda mema. (Tafsiri yetu).

Katika riwaya ya *Nguu za Jadi*, (Momanyi 2019), mhusika Lonare na wenzake kama vile mwanasheria Mwamba kama wahusika ambao wamezinduka, wamepevuka kwa kutambua kuwa ushahidi wa ukweli mahakamani ndio njia mwafaka ya kutenda mema katika jamii na kurekebisha wale wanafunika maovu kwa ushahidi wa uongo. Kwa mujibu wa Nadharia ya Uwezo-Mkuu wa Kiume, ni dhahiri kwamba kuna baadhi ya wanaume wababe ambao wanafuata ukweli, ambao ndio msingi wa jamii yenye umoja na ushirikano mzuri. Haya yanabainika katika mfano ufuatao:

Lonare na wenzake walienda mbio kuharakisha kesi ya ardhi ya Matango. Mwanasheria bwana Mwamba sasa alikuwa na ushahidi wa kutosha kuwasilisha mahakamani. Upande wa serikali uliwasilishwa na bwana Mafamba. Huyu naye alikuwa mfidisi mkubwa aliyejulikana ndani na nje ya nchi. Ndiye aliyekuwa akifunika maovu yote yaliyofanywa na viongozi mbalimbali kama vile Sagilu na Mtemi Lesulia. Mwanasheria Mwamba alikuwa mwambao ambao bwana Mwamba angeweza kuupasua hata kwa baruti za maneno. Hakimu alikata kesi kutokana na ushahidi uliowasilishwa. Waketwa

kama vile Lonare, Sagura na Mrima waliochomewa maskani yao wakashinda kesi. (Momanyi 2019: 116)

Kutokana na mfano katika Momanyi (2019), kuna baadhi ya wanaume ambao wanaamini kwamba kufuata sheria na kuwa wakweli ni njia mwafaka ya kukabiliana na ukiukaji wa haki za kibinadamu, ubaguzi, ukabila na unyakuzi wa ardhi ya wanyonge. Utambuzi huu unawafanya wahusika Lonare, Sagura na Mrima kumuhusisha Mwanasheria bwana Mwamba katika kesi ya kudhihirisha kuwa walichomewa maskani yao ya Matango na Wamunyu. Lonare na wenzake kama vile mwanasheria Mwamba ni wahusika wa kiume ambao wamezinduka. Lengo lao ni kuwarekebisha wafisadi kama vile Sagilu na Mwanasheria Mafamba. Wanafanya hivi ili waache kufunika maovu kwa ushahidi wa uongo.

Katika hali nyingine, katika riwaya ya *Njozi Yapata Mtenzi*, (Mbatiah 2018), kuna polisi wa kiume kama vile mhusika Kiguto wanapofanya upelelezi wa uhalifu wowote ule, huwa wanafuata sheria. Kwa mujibu wa Nadharia ya Uwezo-Mkuu wa Kiume, kuna baadhi ya viongozi wanaume wenye mamlaka ya kukomesha uovu ili walioathirika na uhalifu wapate haki. Tunaweza kupata ufafanuzi zaidi kwa kurejelea mfano ufuatao:

Mpango wa Kiguto wa kuwashirikisha chokora katika kumtafuta Onemi ulifanikiwa sana. Alijaribu kila mbinu kukwepa, lakini baada ya majuma mawili, alipatikana. Mbinu ya kubadilishabadilisha magari aliyotumia kwa muda mrefu haukumsaidia. Akakabiliana na Kiguto uso kwa uso. Mwanzoni alikana kuwepo kwa Kibweta cha almasi, lakini Kiguto akamtolea ushahidi wa ule mkataba ambao ulikuwa umetiwa saina na wakili. Onemi hakuwa na njia ya kukwepa tena. Hofu ilimsukuma zaidi kumpa Kiguto hela zake. Isitoshe, Kiguto alikuwa Inspekta wa polisi wa upelelezi aliyeogopwa sana na wahalifu. Tena alikuwa na ushahidi kamili na aliweza kumshtaki Onemi na kukubali kumgawia Kiguto shilingi milioni mia moja. (Mbatiah 2018)

Kulingana na nukuu katika Mbatiah (2018), mhusika Kiguto anatambua kuwa ili amnase Onemi, aliyekuwa anajificha asimpe pesa zake, alihitaji upelelezi wa hali ya juu. Anashirikisha chokora kumtafuta Onemi. Hatua hii inamfanya Onemi kusalimu amri kwani Kiguto alikuwa Inspekta wa polisi aliyeogopwa na wahalifu. Hali hii inasababishwa na ukweli aliotolewa Onemi kuhusu mkataba uliokuwa umetiwa saina na wakili. Zaidi ya hayo, Onemi alihitajika kumpa Kiguto shilingi milioni moja. Kwa mujibu wa Nadharia ya Uwezo-Mkuu wa Kiume, mtoto wa kiume ni mrithi anayetenda majukumu yake kulingana na matarajo ya jamii husika. Kwa hivyo, Kiguto anatekeleza jukumu lake la kuwa kiongozi wa familia yao na mrithi wa pesa alizoachiwa na babake Joe Bagite ambazo zingemsaidia kuafikia matarajio ya babake.

Mkakati wa Kuamua Kubadilika kutoka Mui na Kuwa Mwema

Mtu anapofanya mambo mazuri kwa jamii yake humfanya aweze kuaminika na kupewa heshima. Hii humfanya mtu kuchagua jambo linalofaa kwa sababu anaamini ni sawa kufanya hivyo. (Tafsiri yetu). Kwa mujibu wa Nadharia ya Uwezo-Mkuu wa Kiume, baadhi ya wanaume wanatakiwa kubadilika na kuacha tabia mbaya ambazo zinawafanya waonekane dhaifu, wahalifu na wenye kutojali hisia na uhusiano wao na watu wengine katika jamii. Badala yake, nadharia hii inamtaka mwanaume anayejali maadili yake, anayeshauriana kufanya maamuzi mazuri na wanajamii wengine, na anayedumisha uhusiano mzuri kati yake na watu wengine katika familia na jamii. Mabadiliko ya riwaya katika karne ya ishirini na moja ambapo anafafanua kuwa riwaya ya kiswahili huwa na mabadiliko ya kidhamira ambayo yanalingana na matukio yanayoibuka kutokana na binadamu kupitia changamoto katika nyanja mbalimbali za maisha (Chaterji, 2004). Mabadiliko hayo huwa ni dhamira zinazowahusu wahusika ili kuweza kubadilika kwa kutenda matendo mazuri na kuacha mabaya yanayowakwamisha kimaendeleo. Hii inazungumziwa na Chaterji, (2004) katika utafiti wake anapochunguza mabadiliko katika mfumo wa kuumeni kwa kuzingatia jamii ya Wahindi kule Uhindi. Anaeleza kuwa wanaume wenye matendo mabaya wana uwezekano mkubwa wa kubadilika na kuwa wazuri katika jamii yao.

Katika riwaya ya *Nguu za Jaji*, (Momanyi 2018), kuna wavulana kama vile Ngoswe na Mashauri ambao wanaamua kuwa watu wema. Hali hii inasababishwa na wao kuamua kuwa wavulana wenye tabia nzuri na kubadili tabia na mienendo yao ya kuwa wafisidi, na kuacha biashara ya dawa za kulevya. Kulingana na Nadharia ya Uwezo-Mkuu wa Kiume, wanaume ni wenye kufanya maamuzi yanayokubalika katika jamii. Mawazo haya yanabainika katika mfano ufuatao:

Lonare alianza kumpa ushauri kuhusu namna ya kujiepusha na marafiki wabaya. Alimsihi kusahau yaliyopita, awajibikie maisha yake. Baada ya kitambo kidogo, Ngoswe alimhakikishia Lonare mbele ya wenziwe kuwa tokea wakati ule angebadili mwenendo wake. Angeishi kama rafiki zake, Mashauri na Lombo. Alihisi Lonare alimfahamu kuliko alivyodhania. Wakiwa njiani kutoka hospitali, Ngoswe aliungama vitendo vyake viouvua mbele za rafikize, Mashauri na Lombo. (Momanyi 2019: 265)

Kutokana na mfano katika Momanyi (2019), wahasika Mashauri na Ngoswe wanaamua kubadilika na kuwa wavulana wenye hulka nzuri. Mabadiliko hayo yanachochewa na Lonare ambaye anawapa ushauri wa namna ya kujiepusha na marafiki wanaowafanya wawe wafanyibiashara wa dawa za kulevya na wafisidi. Ngoswe na Mashauri wanaungana na kuamua kuwa miongoni mwa vijana wa kiume ambao wanachangia mabadiliko chanya katika jamii. Wanafanya hivyo kukomesha ufisadi na matumizi ya dawa za kulevya viungani mwa mji wa Taria.

Katika hali nyingine, katika riwaya ya *Njozi Yapata Mtenzi*, (Mbatiah, 2018), kuna wezi wa jinsia ya kiume kama vile Kibetu wanauasi wizi na wanaamua kuacha uhalifu. Wanadhihirisha wao ni wanaume wanaojali maisha yao. Kwa mujibu wa Nadharia ya Uwezo-Mkuu wa Kiume, mwanaume ni kiongozi anayeheshimiwa. Inabainika kuwa mwanaume anapaswa kuwa mtu mzuri asiyejikusisha na wizi au uhalifu. Vilevile, mahusiano ya binadamu hujengwa kwa misingi ya kukomesha uhalifu katika jamii. (Fasiri yetu). Haya yanabainika katika mfano ufuatao:

Kibetu alipotoka hospitalini baada ya kulazwa kwa juma moja, alianza kumsaidia Kiguto katika upelelezi. Ndipo inspekta huyo alipogundua kwamba mui huwa mwema. Kibetu aliamua kuachana na uhalifu. Akajaribu kulipia kwa mema yote ambayo Kiguto alikuwa amemtendea kwa kumsaidia katika upelelezi. Kiguto alifurahishwa sana na mabadiliko yake. Akamwajiri kama wakala wake katika usimamizi wa yale majumba ya Ngomeni. (Mbatiah 2018: 277)

Kutokana na nukuu katika Mbatiah (2018), Kibetu anaamua kuacha uhalifu. Anaungana na Kiguto polisi wa upelelezi kukomesha uhalifu. Mabadiliko haya ya Kibetu yanamfurahisha Kiguto kwa sababu Kibetu anajihusisha na mambo mema. Tabia hii ya Kibetu inamfanya Kiguto kumwajiri kama wakala wake katika usimamizi wa majumba yake yaliyo Ngomeni. Kuajiriwa kwa Kibetu kunadhihirisha anaweza kuaminika katika jamii. Hali hii inasababisha inspekta wa polisi kuamini kuwa mui anaweza kuwa mwema. Kulingana na Hill, (1977) anaeleza kuwa watu huweza kubadilika na kueleza hali halisi iliyomo katika jamii. Walio wazuri huweza kuwa wabaya na wabaya huweza kuwa wazuri. Hali hii, husisitiza kubadilika kwa wahasika kulingana na nyakati pamoja na mahitaji ya jamii.

Mkakati wa Wanaume Kuamua Kushirikiana na Wanawake

Ushirikiano ni hali au tendo la watu wawili au zaidi kuungana na kusaidiana katika shughuli fulani au kufanya kazi pamoja kwa manufaa fulani, kinyume na kufanya kazi kwa ushindani kwa manufaa ya ubinafsi Kethers, (2020). Anaendelea kusema kuwa watu wanaposhirikiana, huwa wanalenga kutimiza lengo fulani la pamoja linalotokana na makubaliano ya maandishi au ya mdomo. Katika ushirikiano, wanaume na wanawake wanaungana kufanya kazi au mwanaume anamhusisha mkewe katika utendaji kazi ambazo kitamaduni zilikuwa za mwanaume. Wanaume hao wamedhihirisha ushirikiano baina yao na wenzao wa kike hasa katika masuala ya kifamilia, kidini, kisiasa na kiuchumi ni njia ya kuwasaidia kuwakomboa na kuwawezesha kufikia malengo yao ya maisha.

Aidha, hoja hii ya wanaume kuamua kushirikiana na wanawake, imeelezwa na Frimpong (2012), aliyefanya utafiti kuhusu wanawake katika karne ya ishirini na moja. Kwanza anarejelea nafasi yao hapo awali. Anabaini kuwa, katika bara la Afrika wanawake walionekana kama viumbe vya kuhifadhi boma na pia kuzaa. Huko Uropa, wanawake walidhaminiwa kutegemea nafasi za wazazi wao katika jamii. Kule Uchina, walipatikana katika fikira tu. Pia, hawakuruhusiwa kufanya kazi katika viwanda au hata kurithi mali. Hata hivyo, karne ya ishirini na moja imekuja na mabadiliko mengi. Chaterji

(2004), amejadili mabadiliko katika mfumo wa kuumeni akizingatia jamii ya Wahindi kule Uhindi. Anadhihirisha kuwa nafasi na majukumu ya wanawake katika jamii hiyo yamebadilika kimfululizo katika kipindi cha miaka kumi na tisa iliyopita ikilinganishwa na sasa. Chaterji (2004), ameeleza huko Uchina, Chama cha Ujamaa kiliinua na kuboresha maisha ya wanawake. Kiliwakomboa kutoka kazi za nyumbani na kuwapa kazi viwandani. Huku Afrika, imani kuwa kumwelimisha mtoto wa kike ni kupoteza pesa ilianza kubadilika hasa mwisho wa karne ya ishirini. Huko Uropa, wanawake walianza kupigania usawa wa jinsia zote za wanawake na wanaume.

Vivyo vivyo, katika riwaya ya *Nguu za Jadi*, (Momanyi, 2019), kutokana na mabadiliko ya nafasi na mtazamo wa wahusika wanaume, nafasi mpya ya mwanamke imejitokeza. Mwanamke ni mkakamavu, mwenye bidii na mwanaume anaweza kushirikiana naye katika masuala ambayo yanamfaidi kama vile kushirikiana kuanzisha biashara ili wasaidine kukimu mahitaji yake, kisiasa na kielimu. Kwa mujibu wa Connel, R. (1987), jamii huwa na ushirikiano wa watu wote katika jamii hiyo. Maelezo haya yanabainika katika riwaya ya *Nguu za Jadi*, (Momanyi, 2019), kuwa kijana wa kiume Sailoki ameamua kushirikiana na Mangwasha kuwanusuru wavulana wengine. Mhusika Sailoki anafanya hivi ili awatoe katika mikono ya wadhalimu kama vile Mtemi Lesulia na Sagilu. Tunaweza kupata maelezo haya katika mfano ufuatao:

Mangwasha alishirikiana na kijana Sailoki kuwasaka vijana wengine na kuwarudisha shueni. Sailoki alishauriwa na Mangwasha pia kuunda chama cha vijana mjini Taria. Sailoki alikusanya vijana wachache waliookolewa kutoka katika shamba la Mtemi Lesulia wakaunda chama kilichoitwa *Youth for Change Movement*. Mangwasha alifanya bidii kuwahamasisha vijana hawa dhidi ya wajibu wa kuanzisha biashara ndogondogo. (Momanyi 2019: 229)

Kutokana na mfano katika Momanyi (2019), mhusika Sailoki anashirikiana na mhusika wa kike Mangwasha ili yeye na wavulana wengine waweze kuanzisha biashara ndogondogo. Inabainika kuwa Sailoki alikubali usaidizi wa Mangwasha ili aweze kukimu mahitaji yake kwa sababu alitoka familia maskini. Vilevile, Sailoki alianzisha chama kilichoitwa *Youth for Movement*. Hatua hii ya Sailoki kushirikiana na Mangwasha ilimfanya Mashauri na Ngoswe kuungana na wao. Mashauri anatafuta ufadhili wa mashirika yanayosaidia wavulana kupata haki zao katika elimu. Ufadhili huu ndio uliomfaidi Sailoki aliyebahatika kujiunga na chuo kikuu mjini Taria. Jambo hili lililofurahisha wazazi wake ambao waliamua kujiunga na wavulana hawa kuzindua vijana wengine wa kiume ili wajiunge na shule. Kadhalika, mwamko huu mpya wa Sailoki, Ngoswe na Mashauri unaafikiana na mawazo ya Wells & Holland (2001). Wanaeleza kuwa mwamko wa wanaume ni ishara kwamba wanaume wameitafakari upya hali yao katika jamii ya sasa ambapo wamo mbioni kujikomboa kutokana na umaskini, ukandamizaji na mifumo ya kitamaduni ya jamii ya kiasili.

Kadhalika, katika riwaya ya *Nguu za Jadi*, (Momanyi, 2019), kuna wanaume kama Mrima ambao baada ya kuacha pombe wanakuwa wanaume wanya ambao wanawapenda wake zao kwa dhiti na kushirikiana na wake zao kujenga ndoa yao, kuendelea na masomo na kuanzisha biashara ya kuwakimu pamoja. Wazo hili linaungwa mkono na wataalamu mbalimbali akiwemo Connel, (2005), anayeeleza kuwa si kila mwanaume mbabe katika jamii anafaidika na ubabe huo bali husukumwa na mifumo ya jamii zao hivyo inapobidi wabadilike ili kuleta furaha katika familia badala ya kuendeleza kutoelewana miongoni mwao na kuleta maumivu. Tunaweza kupata ufafanuzi zaidi kupitia mfano ufuatao:

Kwa Mangwasha na Mumewe, maisha yaliwaendea vyema. Kutokana na moyo wao wa kujituma, Lonare aliwapa Mangwasha na Mrima mtaji wa kuimarisha biashara yao. Duka likajazwa bidhaa nyingi zaidi na wateja wakawa wengi katika duka lao kila dakika. Walitegemea duka hilo kufawafadhili kwa kila kitu. (Momanyi 2018: 186)

Kutokana na mfano katika Momanyi (2018), mhusika Mrima anashirikiana na mkewe kuanzisha biashara ya duka, kutokana na ufadhili waliopewa na Lonare. Inabainika kuwa Mrima na Mangwasha wanasikilizana na wanafanya biashara pamoja ili wakidhi mahitaji yao na ya wanao Sayore na Kajewa. Kwa mujibu wa Parson (1937), hakuna mhusika katika familia anayepewa kipaumbele kutoa

suluhisho na maamuzi katika familia za kisasa. Wanaume na wanawake wanashirikiana katika kutoa suluhisho kuhusu jambo lolote linaloleta utata katika familia na maisha kwa jumla. Kauli hii ya Parson (1937), inabainisha kuwa katika familia za kisasa, badala ya mwanaume kutegemewa katika utoaji suluhu, huwa anamshirikisha mwanamke katika jukumu hilo. Kwa hivyo, kila mmoja wao anajihisi kuwa wa maana katika familia huku uhusiano wao ukiwa bora zaidi. Kupitia haya yote inabainika kuwa katika familia ya Mrima kuna umoja na mshikamano kama ndugu na kwa sasa wanatenga muda wa kujadiliana kama bwana na mke wanaopendana na waojali maendeleo na ufanisi wa maisha yao.

Kadhalika, katika riwaya ya *Nguu za Jadi*, (Momanyi 2019), kuna wanaume kama vile Lonare na Mrima wanaoshirikiana na wanawake kama vile Mangwasha katika masuala ya kisiasa. Kupitia mabadiliko haya yote, ni wazi kuwa mwanamke katika karne ya ishirini na moja yu huru na anafanya kazi nzuri za kupata faida au kulipwa mshahara. Aidha, kiwango chake cha elimu kimeongezeka na anajihusisha na wanasiasa wa kiume. Tunaweza kupata ufafanuzi zaidi kutoka mfano ufuatao:

Kitimutimu cha siasa sasa kilipamba moto, ikawa kila siku baada ya kazi, Mangwasha alijiunga na mumewe kwenda kushawishi watu kumuunga mkono Lonare. Walijiunga na wafuasi wengine kama vile Sauni na Sagura, wakabisha mlango baada ya mlango. Mangwasha akaunda vikundi vya wanawake na wasichana wa Matango ili kumpigia debe Lonare. (Momanyi 2019: 186)

Kutokana na mfano katika Momanyi (2019), inabainika kuwa mhusika Lonare alikuwa ametambua kuwa, ili apate ushindi wa kura na kuwa mtemi wa Matango, alihitaji kushirikiana na wanawake na sio wanaume peke yao. Jambo hili linaonyesha ushirikiano mwema uliopo kati ya wahusika wa kiume (Lonare, Sagura na Mrima) na wahusika wa kike (Mangwasha na Sauni). Wahusika hawa wote wanashirikiana kushawishi watu wamuunge mkono Lonare katika kampeni za kuwa mtemi wa Matango. Hali hii inadhihirisha wanaume wametambua wanahitaji kujielewa kwanza, wanapaswa kushirikiana na wanawake na wanaume wengine na wajithamini katika juhudi za kutafuta ukombozi wao.

Hitimisho

Kwa ujumla mwanaume ni binadamu kama walivyo wanadamu wengine. Kwa hivyo, Usawa kati ya wanawake na wanaume ni suala la haki za kijamii na ni jambo la msingi katika kuleta amani katika maendeleo ya wanaume na jamii kwa ujumla. Kadhalika, tumechunguza mikakati ambayo wanaume wametumia katika harakati za kupigania ukombozi wao katika riwaya teule za Kiswahili: *Njozi Yapata Mtenzi* (Mbatiah, 2018) na *Nguu za Jadi* (Momanyi, 2019). Mifano mwafaka na maelezo ya kina yametolewa katika riwaya mbili teule. Mikakati hiyo imechunguzwa kwa kuongozwa na mihimili ya Nadharia ya Uwezo-Mkuu wa Kiume.

Tumbainisha kwamba jinsia ya kiume imebaini mikakati ya kujikomboa kutokana na ukandamizaji. Mikakati hiyo ni kama vile mkakati wa kukimbilia dini, kuwajibika, kutafuta na kupata makazi, kubadilika kutoka kuwa mui na kuwa mwema na mkakati wa wanaume kuamua kushirikiana na wanawake. Kwa hivyo, wanaume wamepiga hatua ya kubadili mtazamo wa jadi na kuwa na mtazamo wa kisasa. Mabadiliko hayo ndiyo yamechangia utambuzi wa umuhimu wa kuwa na usawa wa kijinsia bila kuegemea jinsia yoyote. Utambuzi huu, umemwezesha mwanamume kupata kujielewa mwenyewe, kujitathmini, kujitambua, kujikomboa na kushirikiana na wanajamii wengine ili kujiweka katika nafasi ambayo haimkandamizi.

Marejeleo

Bly, R. (1990). *Iron John: A Book about Men*. New York: Minesota Publishers Limited.

Bovens, M. (1998). *The Quest for Responsibility: Accountability and Citizenship in Complex Organisations*. Cambridge: Cambridge University Press.

Chaterji, S. A. (2004). Signs of Change in Patriarchal Ideas about Men and Women's Status and Role in Indian Society. https://www.irenees.net/bdf_dossier-441_en.html.

Connell, R. W. (1987). *Gender and Power*. Cambridge: Stanford University Press.

Connell, R. W. (2005). *Masculinities*. Berkeley: University of California Press.

- Frimpong, Y. (2012). *The Woman in the 21st Century and Her Effect on the Society*. <https://m.modernghana.com>
- Garten, M. (2021). *Utumwa wa Kisasa*. <https://news.un.org/sw/story>.
- Hill, J. S. (1977). *The Romantic Imagination*. London: Macmillan Press Limited.
<https://doi.org/10.46743/2160-3715/2001.1994>.
- Izugbara, C. (2005). Local Erotic Songs and Chants among Rural Nigerian Adolescent Males. *Sex Cult*.
<https://doi.org/10.1007/s12119-005-1014-9>.
- Kethers, S. (2020). *Cooperation in Work*. <https://Conference.cresearch.edu.au/the-journey-to-the-research-data-alliance-cooperation-16>.
- Kobia, J. M. na Mung'ahu, R. (2017). *Ubabedume katika Ushairi wa Kiswahili: Mfano wa Utenzi wa Fumo Liyongo*.
<https://journals.udsm.ac.tz/index>.
- Mbatiah, M. (2018). *Njozi Yapata Mtenzi*. Nairobi: Moran Publishers Limited.
- Momanyi, C. (2019). *Nguu za Jadi*. Nairobi: Queenex Publishers Limited.
- Nuissl, H. (2018). *Settlement/ Settlement Structure*. <https://nbn-resolving.org/urn:nbn:de:0156>.
- Parsons, T. (1937). *The Structure of Social Action*. New York: McGrawHill Publishers Limited.
- Sherman, H. J., & Wood, J. L. (1982). *Sociology, Traditional and Radical Perspectives*. London: Harper & Row Publishers Limited.
- Wells, R., & Holland, S. (2001). *Social Learning Theory and the Influence of Male Role Models on African American Children: The Qualitative Report*.
- Willmington, H. L. (2008). *Choice of God/Higher Power, Perceptions of God/Higher Power, Religious Beliefs and Behaviours*. Cambridge: Stanford University Press.